

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.244.7

ЗАДОРЖНИЙ О. В.,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ СУВЕРЕННОЇ РІВНОСТІ ДЕРЖАВ В АГРЕСИВНІЙ ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано доктринальні й нормативні визначення принципу суверенної рівності держав. Також висвітлено основні права та обов'язки держав, які передбачає нормативний зміст цього принципу, закріплений в основних міжнародно-правових актах. Крім того, було здійснено аналіз основних міжнародних зобов'язань Російської Федерації перед Україною, закріплених положеннями низки міжнародних договорів, а також аналіз системних порушень Російською Федерацією цих зобов'язань.

Ключові слова: суверенна рівність держав, міжнародно-правові зобов'язання, агресія.

Постановка проблеми. Юридична рівність держав є невід'ємною складовою їхньої міжнародної правосуб'єктності [1, с. 263]. Суверенна рівність походить із визнання суверенітету найбільш важливою рисою, притаманною всім державам [2, с. 68]. Державний суверенітет, унікальний за своїм характером, є основою міжнародних відносин і міжнародного права як особливої системи права, відображає його основну рису як права рівних суб'єктів: «*par in parem not habet imperium*» («рівний над рівними влади не має») [3, с. 391–392].

Стан дослідження. М. Шоу називає принцип суверенної рівності держав визначальним для міжнародного права [4, с. 155]. Дотримуючись такої

ж позиції, А. Кассезе вважав його одним із тих, що мають загальну підтримку всієї світової спільноти за будь-яких обставин [5, с. 24]. Н. Уокер наголошує на значенні, яке надає принципу суверенної рівності держав ООН протягом усього періоду її функціонування [6, с. 23].

Практика міждержавних відносин 2014–2015 рр. показала неготовність науки міжнародного права пояснити зухвалі протиправні дії Російської Федерації, зокрема її агресію проти України та зухвале порушення всіх основних принципів міжнародного права, принципу суверенної рівності держав.

Мета статті – показати невідповідність принципу суверенної рівності держав та іншим принципам міжнародного права агресивної війни Російської Федерації проти України.

Виклад основного матеріалу. Як відзначив В. Буткевич, період становлення принципу суверенної рівності держав достеменно не визначено; науковці виводять окремі елементи принципу зі звичаїв, що функціонували понад три тисячі років тому [7, с. 222].

Г. Кельзен вказував, що історично принцип суверенної рівності формувався на основі двох взаємопов'язаних правових начал: поваги суверенітету всіх держав та їхньої рівноправності в міжнародних відносинах [8, с. 34]. Так, принцип територіального суверенітету, передбачений Оснабрюкським і Мюнстерським договорами Вестфальського миру 1648 р., якими визнано також існування множинності суверенних рівноправних держав як утворень у міжнародному середовищі зі стабільними кордонами, взаємними правами й обов'язками, закріпив незалежність держав від церкви, дозволив державам вступати в союзи [9, с. 519]. Цим зроблено значні кроки в обмеженні зовнішнього втручання в справи держави [10, с. 56]. Однак Вестфальська система міжнародних відносин, побудована на основі концепції територіального суверенітету, мала регіональний характер [11, с. 310].

О. Буткевич вказує, що принцип суверенної рівності, утвердившись у теорії та як формальний принцип міжнародного права, так і не склав конкуренції фактичній нерівності держав та існуванню їхньої ієрархії (політичної, економічної, воєнної) на практиці. Після Першої світової війни ієрархія була закріплена «мандатною системою» Ліги Націй [12, с. 268].

Водночас важливість рівності держав здавна визнавалася доктриною міжнародного права. П. Куїманс у своєму дослідженні доводить, що визнання рівності держав було невід'ємним елементом міжнародно-правової теорії Г. Гроція (1583–1645 рр.) [13, с. 66–68]. Е. де Ваттель у своїй роботі 1758 р. вказував: «Оскільки люди за природою рівні, їхні особисті права й обов'язки однакові, народи, які складаються з людей і можуть розглядатися як великі групи вільних людей, що живуть разом у природному стані, за своєю природою є рівними та мають від природи однакові зобов'язання й права. Сила або слабкість у цьому випадку не мають жодного значення. Карлик – така ж людина, як і гігант; маленька республіка є не менш су-

веренною державою, ніж найпотужніше королівство» [14]. Е. Дікінсон за- уважував, що рівність між державами «є необхідною в умовах відсутності всесвітньої імперії, і потрібна державам для співіснування в міжнародному співтоваристві на основі права» [15, с. 4].

В Арбітражному рішенні в справі про острів Пальмас (США проти Нідерландів) 1928 р. арбітр М. Губер із цього приводу зазначив: «Суверенітет у відносинах між державами означає незалежність. Незалежність щодо частини земної кулі являє собою право здійснювати там, за винятком будь-якої іншої держави, функції держави. Розвиток національної організації держав протягом декількох останніх століть і, як наслідок, розвиток міжнародного права встановили цей принцип виключної компетенції держави щодо її власної території таким чином, щоб зробити його відправним пунктом для вирішення багатьох питань, що стосуються міжнародних відносин» [16, с. 8].

Положення про рівність держав було відображено в міжнародних договорах [17, с. 14], зокрема, у Міжамериканській конвенції про права та обов'язки держав 1933 р., у ст. 4 якої вказано: «Держави є юридично рівними, користуються однаковими правами та мають рівні можливості щодо їх реалізації. Права кожної з держав не залежать від сили (power), яку вона має для того, щоб забезпечити їх реалізацію, проте базуються на простому факті її існування як суб'єкта міжнародного права» [18, с. 254].

Два начала – повага суверенітету всіх держав і рівноправність держав у міжнародних відносинах – оформилися в загальний принцип у середині ХХ століття [7, с. 223]. Його визнано фундаментальним для сучасних міжнародних відносин, що відображено у формулюванні положення п. 1 ст. 2 Статуту ООН («Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її членів»), а також преамбули, у якій вказано про «рішучість держав знов утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок та в рівність прав великих і малих націй» [19, с. 2–3].

Крім того, положення ст. 78 Статуту ООН (Розділ XII «Міжнародна система опіки») передбачає: «Система опіки не поширюється на країни, що стали членами Організації Об'єднаних Націй, відносини між якими повинні засновуватися на повазі принципу суверенної рівності» [20, с. 61].

Принцип суверенної рівності закріплено як основоположний також у статутах міжнародних організацій системи ООН, переважної більшості регіональних міжнародних організацій, у багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорах, у правових актах міжнародних організацій.

Нормативний зміст принципу розкрито в Декларації принципів міжнародного права 1970 р. Її положеннями передбачено, що суверенною рівністю наділені всі держави, вони мають однакові права й обов'язки та є рівноправними членами міжнародного співтовариства незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного або іншого характеру.

Було визначено, що поняття «суверенна рівність» містить такі елементи:

- 1) держави є юридично рівними;
- 2) кожна держава користується правами, властивими повному суверенітету;
- 3) кожна держава зобов'язана поважати правосуб'єктність інших держав;
- 4) територіальна цілісність і політична незалежність держави є недоторканними (inviolable);
- 5) кожна держава має право вільно обирати й розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи;
- 6) кожна держава зобов'язана виконувати добросовісно та в повному обсязі свої міжнародні зобов'язання, жити в мирі з іншими державами [21].

Деякі з вказаних елементів раніше було відображено в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Мирні й добросусідські відносини між державами» № 1236(XII) від 14.12.1957 р., у якій вказано про усвідомлення необхідності розвитку мирних і толерантних відносин між державами відповідно до Статуту ООН, на основі взаємної поваги й вигоди, відмови від агресії, поваги до суверенітету держав, рівності й територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи, а також про необхідність суворого дотримання державами незалежно від відмінностей або характеру їхнього політичного, економічного й соціального розвитку Статуту ООН у своїх відносинах. Тобто підкреслено обов'язок виконувати положення Статуту ООН та жити в мирі з іншими державами, а також право вільно обирати та розвивати свої політичні, соціальні, економічні й культурні системи [22].

Про принцип суверенної рівності держав ідеться також у низці інших актів, прийнятих у межах Організації Об'єднаних Націй. Так, у Декларації тисячоліття ООН 2000 р. державами підтверджено їхні зобов'язання підтримувати всі зусилля, спрямовані на забезпечення суверенної рівності всіх держав, поваги їхньої територіальної цілісності та політичної незалежності (п. 4) [23, с. 2].

У Декларації Ради Безпеки ООН про забезпечення ефективної ролі Ради Безпеки в справі підтримання міжнародного миру та безпеки, особливо в Африці, 2000 р. вказано, що Рада Безпеки ООН зобов'язується захищати цілі й принципи Статуту ООН, підтверджує свою прихильність принципам суверенної рівності, національного суверенітету, територіальної недоторканності та політичної незалежності всіх держав (п. 1) [24].

У Підсумковому документі Всесвітнього саміту ООН 2005 р. держави підтвердили, що рівність є однією зі спільних фундаментальних цінностей (п. 4), та домовилися «підтримувати всі зусилля, спрямовані на забезпечення суверенної рівності всіх держав і поваги їхньої територіальної цілісності та політичної незалежності» (п. 5) [25, с. 2]. Останнє положення було відображено й у преамбулі Глобальної контртерористичної стратегії ООН 2006 р. [26, с. 2].

Важливі положення, що стосуються нормативного змісту принципу, закріплюються в Заключному акті НБСЄ 1975 р. В акті йдеться про «принцип суверенної рівності, поваги прав, властивих суверенітету». Держави-учасниці заявили, що будуть поважати суверенну рівність і своєрідність (individuality) одна одної, а також такі права держав:

- усі права, властиві державному суверенітету та охоплені ним, до яких належить, зокрема, право кожної держави на юридичну рівність, територіальну цілісність, свободу й політичну незалежність;

- вільно обирати й розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи, встановлювати свої закони та адміністративні правила;

- рівні права й обов'язки всіх держав-учасниць у межах міжнародного права;

- визначати та вести на власний розсуд відносини з іншими державами відповідно до міжнародного права й у дусі Декларації принципів Гельсінського акта;

- належати або не належати до міжнародних організацій;

- бути чи не бути учасницями двосторонніх або багатосторонніх договорів, зокрема, союзних договорів;

- дотримуватися нейтралітету;

- змінювати свої кордони відповідно до міжнародного права, мирним шляхом і за домовленістю [27, с. 4].

Положення щодо принципу суверенної рівності містяться також у низці пізніших актів НБСЄ (ОБСЄ). Так, у Підсумковому документі Мадридської зустрічі 1983 р. зазначено про намір держав-учасниць здійснювати заходи зміцнення довіри на основі рівності прав, збалансованості та взаємності, однакової поваги інтересів безпеки всіх держав-учасниць та на основі їхніх відповідних зобов'язань [28, с. 9].

У Паризькій хартії для нової Європи 1990 р. держави НБСЄ проголосили намір співпрацювати в справі захисту демократичних інститутів від дій, що порушують незалежність, суверенну рівність або територіальну цілісність держав-учасниць. До них віднесено незаконні дії, що включають тиск ззовні, примус і підривно діяльність (розділ «Напрямки на майбутнє») [29, с. 8].

У Хартії європейської безпеки, ухваленій державами ОБСЄ в 1999 р., зазначено, що всі без винятку зобов'язання, прийняті в межах ОБСЄ, однаково поширюються на кожну державу-учасницю (п. 7); підтверджено визнання притаманного кожній із них права вільно обирати чи змінювати способи забезпечення своєї безпеки, у тому числі союзні договори, відповідно до їхньої еволюції й права на нейтралітет, а також визнання державами обов'язків поважати права всіх інших у цьому плані; проголошено не зміцнювати свою безпеку за рахунок безпеки інших держав. Крім того, вказано, що в межах ОБСЄ жодна держава, група держав або організація не може наділятися переважною (чи виключною) відповідальністю (pre-eminent responsibility) за підтримання миру й стабільності в регіоні ОБСЄ або розглядати будь-яку частину регіону як сферу свого впливу (п. 8) [30, с. 3].

Повагу до принципу суверенної рівності держав відображено в установчих та інших актах регіональних організацій: Статуті Організації американських держав 1948 р. (преамбула, ст. 3) [31], Статуті Організації Ісламська конференція 1972 г. (ст. 2) [32, с. 5] та документі, що замінив її 2008 р. (преамбула, ст. 2) [33], Хартії африканської єдності 1963 р. (ст. ст. 1, 3, 5) [34, с. 39], Установчому акті Африканського союзу 2000 р., що замінив попередню організацію (ст. 4) [35], Договорі про дружбу й співробітництво в Південно-Східній Азії 1976 р. (ст. 2) [36], Статуті Асоціації держав Південно-Східної Азії 2007 р. (ст. 2) [37].

Аналіз положень міжнародно-правових актів свідчить, що основною спрямованістю принципу суверенної рівності є забезпечення рівноправної участі в міжнародних відносинах усіх держав незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного або іншого характеру. Оскільки держави є рівноправними учасниками міжнародної взаємодії, усі вони володіють принципово однаковими правами й обов'язками [38, с. 48–49].

Держави, дотримуючись принципу суверенної рівності, зобов'язані взаємно визнавати юридичну рівність, укладати збалансовані міжнародні договори, за якими обсяг прав відповідає обсягу покладених на суб'єктів обов'язків, не допускати дискримінації в будь-якій формі [39, с. 464].

У відносинах між собою держави повинні поважати відмінності в історичному й соціально-політичному розвитку, різноманітність позицій і поглядів, внутрішні закони та адміністративні правила [40, с. 292].

Держави є рівноправними й незалежними у виконанні таких функцій: встановленні, визначенні конкретного змісту та веденні на власний розсуд і згідно з міжнародним правом відносин з іншими державами; міжнародно-правовій діяльності; встановленні дипломатичних і консульських відносин, обміні посольствами або місіями; взятті або відмові від участі в міжнародних організаціях; участі в двосторонніх і багатосторонніх договорах, у тому числі союзних договорах; самостійному вирішенні проблеми визнання нових держав та урядів тощо; володінні правом на нейтралітет. Інші держави не мають права здійснювати жодного тиску в цих питаннях. Вони повинні належним чином і повною мірою поважати всі права, якими наділено інші держави [41, с. 51].

Юридична рівність держав забезпечує однаковий обсяг прав, можливостей та обов'язків для всіх незалежних суб'єктів міжнародного права. О. Моїсеєв вказує, що в цьому контексті принцип суверенної рівності є не лише імперативним принципом міжнародного права, а й характерною рисою сучасного міжнародного співтовариства, пріоритетною умовою існування міжнародного права в його сучасному вигляді [42, с. 13–14].

Це, однак, жодним чином не означає необмежену свободу дій держав у сфері міжнародних відносин, що не відповідало б самій ідеї міжнародного правопорядку [43, с. 111]. Оскільки кожна держава є суверенною в межах системи держав, міжнародного співтовариства, тобто в умовах взаємодії та взаємозалежності, суверенітет однієї держави пов'язаний із суверенітетом

іншої, тому повинен бути «скоординованим» із ним у межах міжнародного права. До функцій міжнародного права належать нормативне забезпечення такої «координації», впорядкування реалізації заснованої на державному суверенітеті міжнародної правосуб'єктності [44, с. 124].

Те саме стосується фактичної нерівності в різних сферах, неминучої у зв'язку з об'єктивними причинами [45, с. 105]. Вважаємо слушною оцінку твердження «рівність держав, проголошена міжнародним правом, багато в чому є формальною» як вияву помилкового підходу до принципу суверенної рівності держав. Імперативний принцип суверенної рівності держав не лише гарантує верховенство держави над своєю територією та невтручання ззовні у внутрішньодержавні справи, а й забезпечує юридичну рівність держав у сучасному міжнародному праві. Ні економічна міць, ні політична вага, географічні масштаби, геостратегічне розташування, ні інші фактори могутності держави не мають прямого відношення до поняття суверенітету. Суверенітет держави не впливає на фактичне співвідношення сил у міжнародному співтоваристві, а відображає насамперед юридичну рівноправність влади незалежних держав [42, с. 14]. Тому принципу суверенної рівності держав не суперечать норми, прийняті в межах низки міжнародних організацій, які розрізняють держави щодо розподілу голосів під час прийняття рішень залежно від певних критеріїв [46, с. 6]. Ж. Комбаку зазначає, що такі ситуації мають конвенційну основу, а отже, з ними згодні держави, які не користуються тими чи іншими перевагами. Також вказані ситуації враховують сутнісні характеристики держав та у зв'язку із цим не суперечать принципу, який вимагає однакового регулювання лише за схожих обставин [47, с. 235–236].

З іншого боку, закріплюючи формально-юридичну рівність учасників правовідносин, баланс їхніх взаємних прав та обов'язків, принцип не перешкоджає досягненню фактичної рівності, що дає переваги більш слабкому щодо предмета будь-якого договору суб'єкту. Міжнародне право заохочує створення режиму преференцій для недостатньо розвинених держав, надання допомоги жертвам техногенних катастроф, стихійних лих тощо. Усі ці відносини не суперечать нормативному змісту принципу суверенної рівності, доповнюючи його вимогами загальноправового принципу справедливості [48, с. 68].

Принцип суверенної рівності поширюється на всю сферу реалізації міжнародно-правових норм: дію механізму міжнародно-правового регулювання, методи мирного врегулювання міждержавних спорів, аспект відповідальності держав за міжнародні правопорушення [44, с. 126].

Отже, нормативний зміст принципу суверенної рівності держав у тому вигляді, у якому його закріплено в основних міжнародно-правових актах, передбачає такі права держав:

- право на юридичну рівність з іншими державами;
- право на політичну незалежність;
- користуватися правами, властивими повному суверенітету;
- право на повагу до територіальної цілісності;

- вільно обирати й розвивати свою політичну, соціальну, економічну та культурну систему;
- встановлювати свої закони та адміністративні правила;
- визначати й вести на власний розсуд відносини з іншими державами відповідно до міжнародного права;
- самостійно приймати рішення щодо участі в багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорах;
- самостійно приймати рішення щодо членства або участі в роботі міжнародних організацій;
- змінювати свої кордони згідно з міжнародним правом мирним шляхом та за взаємною домовленістю;
- право на участь у заходах із колективної безпеки;
- право на нейтралітет.

Відповідно, на держави покладено такі обов'язки щодо інших держав:

- поважати їхню правосуб'єктність;
- поважати їхні права, визначені міжнародним правом;
- визнавати юридичну рівність інших держав;
- поважати їхню територіальну цілісність і політичну незалежність;
- виконувати добросовісно та в повному обсязі свої міжнародні зобов'язання;

- жити в мирі з іншими державами;
- не перешкоджати державі та не застосовувати засоби тиску на неї під час реалізації нею прав вільно обирати й розвивати свою політичну, соціальну, економічну та культурну систему, встановлювати свої закони й адміністративні правила;

– утримуватися від будь-яких засобів тиску під час визначення та ведення державою на власний розсуд відносин з іншими державами, прийняття рішень щодо участі в багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорах, членства або участі в роботі міжнародних організацій;

- не застосовувати будь-які засоби тиску на державу щодо реалізації нею права вільно ухвалювати рішення про зміну своїх кордонів згідно з міжнародним правом, мирним шляхом і за домовленістю.

Оскільки суверенна рівність передбачає обов'язок поваги до правосуб'єктності, територіальної цілісності й політичної незалежності інших держав, існує очевидний тісний взаємозв'язок відповідного принципу з принципами незастосування сили або загрози силою, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи. Їх порушення означає також порушення принципу суверенної рівності [49, с. 97–98].

Важливість принципу суверенної рівності держав цілковито визнається російською доктриною міжнародного права. К. Бекашев зазначає, що світове співтовариство надало принципам суверенної рівності й поваги державного суверенітету статусу основоположних принципів сучасного міжнародного права [50, с. 913–928]. О. Моїсеев констатує, що основний принцип міжнародного права, який закріплює суверенну рівність держав,

за всю післявоєнну історію ніким не ставився під сумнів, тому він забезпечує ефективність усієї системи міжнародних відносин [42, с. 33]. А. Маслов вказує, що принцип суверенної рівності держав є міжнародно-правовим засобом забезпечення суверенітету [51, с. 2]. О. Пуртов підкреслює особливу роль принципів суверенної рівності, справедливості, недискримінації в співпраці держав в економічній сфері [52, с. 12]. М. Філімонова відзначає, що права держави, обумовлені принципом рівноправності (найважливішим функціональним принципом системи), полягають в однаковому доступі до всіх правомірних видів співробітництва й на однакових підставах, у рівному захисті шляхом застосування міжнародних механізмів [53, с. 83]. Г. Ігнатенко вказує, що відображенням принципу суверенної рівності є укладення державами міжнародних договорів [54, с. 121].

Офіційні представники Росії також постійно підкреслюють відданість принципу суверенної рівності держав. Так, 15.05.2013 р. Д. Медведєв заявив, що принцип суверенної рівності держав залишається імперативом міжнародного права [55]. Наприкінці грудня 2014 р. В. Путін припустив, що російсько-американське партнерство могло б успішно розвиватися, спираючись на принципи рівноправності та взаємної поваги [56]. 27.09.2014 р. с. Лавров, критикуючи держави Заходу, послався на принцип суверенної рівності як на «демократичний принцип, закріплений у Статуті ООН» [57].

У п. 31 Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 12.02.2013 р. зазначено: «Неприпустимо, щоб під приводом реалізації концепції «відповідальності щодо захисту» вчинялися військові інтервенції та інші форми зовнішнього втручання, які підривають засади міжнародного права, засновані на принципі суверенної рівності держав» [58].

Дотримання принципу суверенної рівності держав також є одним із базових міжнародно-правових зобов'язань Російської Федерації перед нашою державою, закріплених положеннями низки міжнародних договорів.

Так, в Угоді про створення Співдружності Незалежних Держав від 08.12.1991 р. сторони (Україна, Росія та Білорусь) проголосили намір розвивати свої відносини на основі взаємного визнання й поваги до державного суверенітету, невід'ємного права на самовизначення, принципів рівноправності та невтручання у внутрішні справи (преамбула); зобов'язалися розвивати рівноправне та взаємовигідне співробітництво своїх народів і держав у галузі політики, економіки, культури, освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, науки, торгівлі, у гуманітарній та інших галузях (ст. 4); визначили сфери спільної діяльності, яка має реалізовуватися на основі рівноправності (ст. 7) [59, с. 290].

Ці засади було відтворено в Алма-Атинській декларації від 21.12.1991 р., у якій держави – колишні республіки СРСР, які домовилися заснувати СНД (Росія, Україна, Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан) – заявили про побудову демократичних правових держав, відносини між якими розвиватимуться на основі взаємного визнання й поваги до державного суверенітету та сувере-

ної рівності (преамбула). Вони також вказали, що взаємодія учасників СНД буде вестися на основі принципу рівноправності через координуючі інститути, які формуються на паритетній основі та діють у порядку, що визначається угодами між учасницями СНД, яка не є ні державою, ні наддержавним утворенням (абз. 1 основної частини) [60].

У п. 3 Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. (Будапештського меморандуму) Російська Федерація, Велика Британія та Сполучені Штати Америки підтвердили Україні свої зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ 1975 р. утримуватися від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити власним інтересам реалізацію Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги [61].

Основоположним для україно-російських міждержавних відносин Договором про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 р. сторони визначено як дружні, рівноправні й суверенні держави, які засновують свої відносини на взаємній повазі та довірі, стратегічному партнерстві й співробітництві (ст. 1); встановлено їхні зобов'язання будувати відносини одна з одною на основі принципу взаємної поваги суверенної рівності (ст. 3), розвивати рівноправне та взаємовигідне співробітництво в економіці, утримуватися від дій, які можуть завдати економічної шкоди іншій стороні (ст. 13); прийнято на основі окремих угод вести співробітництво в дослідженні й використанні космічного простору, спільному виробництві та розробці ракетно-космічної техніки на принципах рівноправності, взаємної вигоди та згідно з міжнародним правом (ст. 21). Ці принципи визнано базовим для відносин в усіх сферах [62, с. 518].

Обов'язок дотримуватися принципу суверенної рівності держав закріплено в низці україно-російських галузевих договорів про співробітництво, наприклад, в Угоді між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в сфері охорони промислової власності від 30.06.1993 р. [63], Угоді між Генеральною прокуратурою України і прокуратурою Російської Федерації про правову допомогу і співробітництво від 21.05.1993 р. [64, с. 536] та деяких інших (зокрема, Угода про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Російської Федерації від 15.09.2010 р., що замінила попередню, як і багато інших україно-російських угод, містить загальне посилання на загальновизнані норми міжнародного права) [65, с. 126].

Висновки. Принцип суверенної рівності держав порушується Росією у відносинах з Україною протягом усіх років міждержавних відносин з 1991 р. Однак військова агресія Російської Федерації проти нашої держави та дії, що її супроводжують, містять ознаки системних порушень усіх основних обов'язків держав щодо принципу суверенної рівності, визначених міжнародно-правовими актами в цій сфері:

1) обов'язку поважати правосуб'єктність інших держав, їхню територіальну цілісність і політичну незалежність. Військова агресія Російської Федерації проти України, окупація й анексія Кримського півострова, окупація частини Луганської та Донецької областей спрямовуються не просто проти правосуб'єктності й політичної незалежності, територіальної цілісності нашої держави, а на їхнє знищення та розпад України як держави;

2) обов'язку жити в мирі з іншими державами, який Російська Федерація грубо порушує, неправомірно застосовуючи силу проти нашої держави;

3) обов'язку не перешкоджати державі та не застосовувати засобів тиску на неї під час реалізації державою прав, властивих суверенітету, зокрема, права вільно обирати й розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи, ухвалювати свої закони й адміністративні правила. Порушення Росією цього обов'язку проявляється в таких діях:

– військовій агресії, яка не лише призводить до численних жертв, жахливих соціальних наслідків, завдає нашій державі величезної економічної шкоди, а й унеможливорює вільну реалізацію Україною своїх суверенних прав;

– економічному тиску в торговельній, енергетичній та інших сферах, спрямованому на позбавлення України можливості практичної реалізації прав, притаманних її суверенітету [66; 67; 68];

– вимогах визнання В. Януковича після залишення ним своєї посади «легітимним президентом», невизнанні органів влади України [69];

– вимогах щодо проведення нашою державою зміни свого внутрішнього устрою (наприклад, 06.02.2014 р. радник Президента Російської Федерації с. Глазьев заявив, що Україна повинна стати федеративною державою [70]; 17.11.2014 р. В. Путін вказав на «необхідність» такого кроку [71]);

– ініціюванні кримінального переслідування українських політичних діячів [72; 73], ув'язненні Н. Савченко [74], О. Сенцова [75] та інших громадян нашої держави (ПАРЄ у своїй Резолюції від 27.01.2015 р. висунула Росії вимогу звільнити Н. Савченко, інших військовополонених та громадян України, які незаконно утримуються в російських в'язницях [76]); репресіях проти українських активістів і представників кримськотатарського народу, спрямованих на залякування, а також дестабілізацію (опосередковано) внутрішньополітичної й соціальної ситуації в нашій державі;

– намаганні втручатися в роботу законодавчої (спроби не допустити розпуск фракції Комуністичної партії України, яка не мала достатньої законодавчо закріпленої кількості депутатів, «обурення» «репресіями» проти Партії регіонів та інших «опозиціонерів» [77, с. 49, 52, 54]) та судової влади в Україні (наприклад, у судовий процес щодо заборони діяльності Комуністичної партії України [77, с. 48]);

– вимогах не проводити імплементацію положень Угоди про асоціацію з ЄС [78] тощо;

4) обов'язку не застосовувати будь-які засоби тиску на державу під час реалізації нею права вільно змінювати свої кордони на основі міжнародного права та за взаємною згодою. Анексія Російською Федерацією

Кримського півострова виключає можливість обґрунтування тверджень про дотримання нею цього обов'язку;

5) обов'язку не перешкоджати державі та не застосовувати засоби тиску на неї під час реалізації права визначати й вести на власний розсуд відносини з іншими державами, ухвалювати рішення щодо участі в багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорах, рішення щодо членства або участі в роботі міжнародних організацій. Росією було порушено цей обов'язок під час таких дій:

– військової агресії та окупації частини території України, які унеможливають повноцінне ведення нашою державою відповідних відносин з іншими державами (наприклад, економічних відносин, що так чи інакше стосуються підприємств, які знаходяться в Криму та на окупованих Росією територіях Сходу України);

– запровадження влітку 2013 р. обмежень у торгівлі [79], закриття кордону для українських товарів, що навіть російськими високопосадовцями прямо пов'язувалося з намаганнями будь-що перешкодити підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [80; 81; 82];

– вчинення подальших заходів політичного й економічного тиску, спрямованих на перешкоджання підписанню та дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яке стало окремим напрямом боротьби Російської Федерації з нашою державою, що також цілком відкрито визнається [83; 67];

– висунення вимог про надання Україною й державами Північноатлантичного альянсу «гарантій» відмови від вступу нашої держави до цієї організації [84], винесення погроз «рішучих заходів» у відповідь на дії з приєднання України до НАТО [85] та вчинення інших дій проти співпраці нашої держави з НАТО;

– перешкоджання реалізації міжнародних договорів України з іншими державами, зокрема Угорщиною й Словаччиною, у сфері енергетики [86; 87; 88; 89];

б) обов'язку виконувати добросовісно та в повному обсязі свої міжнародні зобов'язання.

Усе зазначене виключає будь-яку можливість аргументованості тверджень про дотримання Російською Федерацією щодо України міжнародно-правового принципу суверенної рівності.

Література:

1. Oppenheim L. International Law: A Treatise. § 115 / L. Oppenheim. – 8th ed. Oppenheim L. International Law: A Treatise. § 115 / L. Oppenheim. – 8th ed. – London : Longmans, 1955. – 265 p.
2. Ansong A. The Operation of the Concept of Sovereign Equality of States in International Law / A. Ansong. – London : Middlesex University, 2012. – 366 p.
3. Megliani M. Sovereign Debt: Genesis – Restructuring – Litigation / M. Megliani // Springer. – 2014. – P. 391–392.

4. Shaw M. *International Law* / M. Shaw. – Cambridge : Cambridge University Press, 2014. – 1710 p.
5. Cassese A. *International Law* / A. Cassese. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 568 p.
6. Walker N. *Sovereignty in Transition* / N. Walker. – Oxford : Bloomsbury Publishing, 2003. – 572 p.
7. Буткевич В. Основні принципи міжнародного права / В. Буткевич // Буткевич В. Міжнародне право: основи теорії / В. Буткевич, О. Задорожній, В. Мицик. – К. : Либідь, 2002. – с. 222.
8. Kelsen H. *Peace Through Law* / H. Kelsen // New Jersey : The Lawbook Exchange Ltd., 2000. – 356 p.
9. Chambers M. *The Western Experience* / M. Chambers et al. – 7th ed. – Boston : McGraw-Hill, 1999. – Vol. 2. – 529 p.
10. Chandler D. *International Justice* / D. Chandler // New Left Review. – 2000. – December. – P. 55–66.
11. Anghie A. *Imperialism, Sovereignty, and the Making of International Law* / A. Anghie. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 356 p.
12. Буткевич О. *Історія міжнародного права* / О. Буткевич. – К. : Ліра-К., 2013. – 416 с.
13. Kooijmans P. *The Doctrine of the Legal Equality of States: An Inquiry into the Foundations of International Law* / P. Kooijmans. – Leyden : Sijthoff, 1964. – 228 p.
14. Vattel E. de. *The Law of Nations, or the Principles of Natural Law Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns* / E. de Vattel ; transl. of the ed. of 1758 by Ch.G. Fenwick. – Buffalo ; New York : William S. Hein & Co., 1916.
15. DeWitt Dickinson E. *The Equality of States in International Law* / E. DeWitt Dickinson. – Cambridge : Harvard University, 1920. – 240 p.
16. *The Island of Palmas Case (or Miangas). USA v. The Netherlands. Award of The Tribunal* // Permanent Court of Arbitration. – 1928. – P. 8.
17. Hyder K. *Equality of Treatment and Trade Discrimination in International Law* / K. Hyder. – New York : Springer Science & Business Media, 2012. – 216 p.
18. *Convention on Rights and Duties of States (inter-American); December 26, 1933* // *Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776–1949* / Department of State Publication 8484. – Washington, DC : Government Printing Office, 1969. – Vol. 3 : Multilateral 1931–1945. – P. 254.
19. *Charter of The United Nations*. – San Fransisco, 1945. – 20 p.
20. Bedjaoui M. *International Law: Achievements and Prospects* / M. Bedjaoui. – Dordrecht : Martinus Nijhoff Publishers, 1991. – 200 p.
21. *The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations 1970* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>.
22. *United Nations General Assembly Resolution № 1236(XII) “Peaceful and neighbourly relations among States”* // United Nations. – A/RES/12/1236. – 1957. – P. 2.
23. *United Nations General Assembly Resolution № 55/2 “United Nations Millennium Declaration”* // United Nations. – A/RES/55/2. – 2000. – P. 2.
24. *United Nations Security Council Resolution № 1318(2000) on ensuring an effective role for the Security Council in the maintenance of international peace and security, particularly in Africa, 7 September 2000* // United Nations. – S/RES/1318. – 2000. – P. 2.

25. United Nations General Assembly Resolution № 60/1 «2005 World Summit Outcome» // United Nations. – A/RES/60/1. – 2005. – P. 4.
26. United Nations General Assembly Resolution № 60/288 «The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy» // United Nations. – A/RES/60/288. – 2006. – P. 2.
27. Conference on Security and Co-operation in Europe 1975 // CSCE. – 1975. – P. 4.
28. Concluding Document of the Second Follow-up Meeting, Madrid, 11 November 1980 to 9 September 1983 // CSCE. – 1984. – P. 9.
29. Charter of Paris for a New Europe // CSCE. – 1990. – P. 8.
30. Charter for European Security // Organization for Security and Co-operation in Europe. – 1999. – P. 3.
31. Charter of the Organization of American States [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm.
32. Charter of the Organization of the Islamic Conference // Organisation of the Islamic Conference. – 1973. – P. 5.
33. Charter of the Organization of Islamic Cooperation // Permanent Observer Mission of the Organization of Islamic Cooperation to the United Nations [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oicun.org/2/24/20140324031549266.html>.
34. Charter of the Organization of African Unity // United Nations Treaty Series. – № 479. – P. 39.
35. The Constitutive Act // Organization of African Unity [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.au.int/en/sites/default/files/Constitutive_Act_en_0.htm.
36. Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia, Indonesia, 24 February 1976 [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asean.org/news/item/treaty-of-amity-and-cooperation-in-southeast-asia-indonesia-24-february-1976-3>.
37. ASEAN Charter [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asean.org/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf>.
38. Cassese A. International Law / A. Cassese. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 558 p.
39. Pike L. Encyclopedia of Dispute Installment / L. Pike // Elsevier. – 2014. – P. 464.
40. Tomuschat c. Obligations Arising for States without or against Their Will / c. Tomuschat // Recueil des cours de l'Académie internationale de la Haye 241. – 1993. – № 4. – P. 195–374.
41. Joyner C. International Law in the 21st Century: Rules for Global Governance / C. Joyner. – Lanham, Md. : Rowman & Littlefield, 2005. – 361 p.
42. Моисеев А. Соотношение суверенитета и надгосударственности в современном международном праве в контексте глобализации : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук / А. Моисеев ; Дипломатическая академия Министерства иностранных дел Российской Федерации. – М., 2007. – 45 с.
43. Fassbender B. The United Nations Charter as the Constitution of the International Community / B. Fassbender // BRILL. – 2009. – P. 111.
44. Суверенное равенство государств: международное право / отв. ред. Г. Игнатенко и О. Тиунов. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма – Инфра-М, 2010. – 783 с.
45. Anand R. Sovereign Equality of States in International Law / R. Anand // Recueil des Cours de l'Académie de Droit International. – 1986. – № 9. – P. 105.
46. Preuß U. Equality of States – Its Meaning in a Constitutionalized Global Order / U. Preuß // Hertie School of Governance – working papers. – 2008. – № 15. – P. 6.

47. Combacau J. Droit international public / J. Combacau, S. Sur. – Paris : Montchrestien, 2010. – 820 p.
48. Филимонова М. Принципы международного права / М. Филимонова // Международное публичное право / под ред. К. Бекашева. – М. : ТК «Велби», 2003. – С. 68.
49. Hjorth R. Equality in International Society: A Reappraisal / R. Hjorth. – New York : Palgrave Macmillan, 2014. – 208 p.
50. Бекашев К. Принцип уважения государственного суверенитета – основополагающий принцип общего международного права / К. Бекашев // Lex Russica. – 2008. – № 4. – с. 913–928.
51. Маслов А. Государственный суверенитет в современном международном праве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / А. Маслов ; Московский ун-т МВД Российской Федерации. – М., 2010. – 20 с.
52. Пуртов А. Принцип взаимной выгоды в международном экономическом праве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / А. Пуртов ; Всероссийская академия дружбы народов Российской Федерации. – М., 2010. – 18 с.
53. Международное публичное право : [учебник] / [Л. Ануфриева, Д. Бекашев, К. Бекашев, В. Устинов и др.] ; отв. ред. К. Бекашев. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК «Велби» ; Изд-во «Проспект», 2005. – 784 с.
54. Международное право / отв. ред. Г. Игнатенко и О. Тиунов. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Норма, 2002. – 592 с.
55. Медведев Д. Правительство разрабатывает закон об имущественном иммунитете государства / Д. Медведев // Сообщение ТАСС. – 2013. – 15 апреля.
56. Путин В. РФ и США могут сотрудничать на основе равенства / В. Путин // Сообщение ТАСС. – 2014. – 31 декабря.
57. Лавров с. США отвергают закрепленный в Уставе ООН принцип равенства государств / с. Лавров // Взгляд. – 2014. – 27 сентября.
58. Концепция внешней политики Российской Федерации (12 февраля 2013 г.) // Информационно-правовой портал «Гарант» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70218094>.
59. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 08.12.1991 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1992. – № 1. – С. 290.
60. Алма-Атинська декларація від 21.12.1991 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – Т. 1 : 1990–1991 рр. – К. : Ін Юре, 2001.
61. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. // Голос України. – 2014. – № 39 (спецвипуск).
62. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією // Офіційний вісник України. – 1999. – № 20. – С. 518.
63. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в сфері охорони промислової власності від 30.06.1993 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 26.
64. Угода між Генеральною прокуратурою України і прокуратурою Російської Федерації про правову допомогу і співробітництво від 21.05.1993 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 10. – с. 536.
65. Угода про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Російської Федерації від 15.09.2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 74. – с. 126.

66. В посольстве РФ считают ситуацию с украинскими товарами репетицией по усилению контроля со стороны России в случае подписания Соглашения об ассоциации с ЕС // Сообщение «Интерфакс-Украина». – 2013. – 29 августа.
67. Oliver C. EU slaps down Putin bid to revise Ukraine trade deal / C. Oliver // Financial Times. – 2014. – 1 October.
68. Kendall B. What is Russia's vision of a federal Ukraine? / B. Kendall // BBC. – 2014. – 1 April.
69. Путин В. Крым не нужен, Янукович легитимный президент и Украина – новое государство / В. Путин // Сегодня. – 2014. – 4 марта.
70. Глазьев с. Федерализация – уже не идея, а очевидная необходимость / с. Глазьев // Коммерсантъ Украина. – 2014. – 6 февраля.
71. Интервью В. Путина немецкому телеканалу ARD 17.11.2014 г. // Официальный сайт Президента России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kremlin.ru/news/47029>.
72. Россия объявила лидера «Правого сектора» Д. Яроша в международный розыск // Сообщение УНИАН. – 2014. – 5 марта.
73. СК России завел дело на А. Авакова и И. Коломойского // Сообщение РИА «Новости». – 2014. – 18 июня.
74. Ukraine conflict: Russia charges pilot over deaths // BBC. – 2014. – 9 July.
75. Boutsko A. Oleg Sentsov: "Ich bin kein Leibeigener" / A. Boutsko // Deutsche Welle. – 2014. – 22 Juli.
76. Parliamentary Assembly Resolution 2028(2015) Provisional version "The humanitarian situation of Ukrainian refugees and displaced persons" // Council of Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21480&lang=EN>.
77. Белая книга нарушений прав человека и принципа верховенства права на Украине (июль – ноябрь 2014 г.) / Министерство иностранных дел Российской Федерации. – М., 2014. – 113 с.
78. Россия предупредила об отмене ЗСТ с Украиной в случае скрытой имплементации Ассоциации с ЕС // Новое время. – 2014. – 15 сентября.
79. Квоты вылетели в трубу // Коммерсантъ Украина. – 2013. – № 118(1821).
80. Росія готується посилити митний контроль для України у разі асоціації з ЄС // Повідомлення УНІАН. – 2013. – 18 серпня.
81. В посольстве РФ считают ситуацию с украинскими товарами репетицией по усилению контроля со стороны России в случае подписания Соглашения об ассоциации с ЕС // Сообщение «Интерфакс-Украина». – 2013. – 29 августа.
82. В. Путін боїться напливу українських товарів у РФ // Повідомлення УНІАН. – 2013. – 4 вересня.
83. Spiegel P. Putin demands reopening EU trade pact with Ukraine / P. Spiegel // Financial Times. – 2014. – 25 September.
84. Песков Д. РФ нужна гарантия, что Украина не вступит в НАТО / Д. Песков // BBC. – 2014. – 19 ноября.
85. Москва предупредила о последствиях вступления Украины в НАТО // Сообщение НТВ. – 28.11.2014.
86. Российскому «Газпрому» удалось повысить цены на газ для Венгрии и сделать венгерский реверс невыгодным для Украины // Независимая информационная линия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://infoline>.

ua/economics/energetika/Rossiyskomu--Gazpromu--udalos-povysit-ceny-na-gaz-dlya-Vengrii-i-sdelat-vengerskiy-revers-nevygodnym-dlya-Ukrainy---glava--Ukrtransgaza-_11703.html.

87. Интерв'ю голови правління компанії «Нафтогаз України» А. Коболева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/67AA622EEBD1F249C2257D5400277B38?OpenDocument&year=2014&month=09&nt=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8&>.
88. Hungary suspends gas supplies to Ukraine under pressure from Moscow // The Guardian. – 2014. – 26 September.
89. Россия уже открыто угрожает Европе отключением газа из-за помощи Украине // Сообщение УНИАН. – 2014. – 25 сентября.

Задорожний А. В. Нарушение принципа суверенного равенства государств в агрессивной войне России против Украины

Аннотация. В статье проанализированы доктринальные и нормативные определения принципа суверенного равенства государств. Также освещены основные права и обязанности государств, которые предусматривают нормативное содержание данного принципа, закрепленного в основных международно-правовых актах. Кроме того, был осуществлен анализ основных международных обязательств Российской Федерации перед Украиной, закрепленных положениями ряда международных договоров, а также анализ системных нарушений Российской Федерацией данных обязательств.

Ключевые слова: суверенное равенство государств, международно-правовые обязательства, агрессия.

Zadorozhny A. The violations of the principle of sovereign equality of states in Russia's aggressive war against Ukraine

Summary. The legal equality of states provides same rights, opportunities and responsibilities for all independent subjects of international law. The article analyzes the doctrinal and normative definition of the sovereign equality of States. Also it highlights the fundamental rights and duties of States, which the normative content of the principle provides. In addition, the author conducted a research of the Russian Federation major international commitments before Ukraine enshrined in a number of international treaties.

The author concluded that the principle of sovereign equality of States has been violated by Russia in relations with Ukraine since 1991. However, Russian military aggression against Ukraine and the actions accompanying it are of systematic character. They violate the basic obligations of the principle of sovereign equality and certain international legal instruments in this field.

Given that any statements of Russian compliance with the international legal principle of sovereign equality with respect to our country are unreasonable.

Key words: sovereign equality of States, international legal obligations, aggression.